

ІСТОРИЧНА ПЕРСОНАЛІСТИКА

УДК 94 (4777) "1874-1927": 347.965

“МУЖИЦЬКИЙ” АДВОКАТ З ГУЦУЛЬЩИНИ ІВАН СЕМАНЮК (МАРКО ЧЕРЕМШИНА) (1874–1927)

Степан КОБУТА

Державний вищий навчальний заклад
"Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника",
кафедра історії України і методики викладання історії,
вул. Шевченка, 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: step-ko@i.ua
DOI: 10.15330/gal.33.137-148
ORCID: 0000-0002-9210-3319

Світлана КОБУТА

Державний вищий навчальний заклад
"Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника",
кафедра іноземних мов і перекладу,
вул. Шевченка, 57, 76018, Івано-Франківськ, Україна
e-mail: antinomu@i.ua
DOI: 10.15330/gal.33.137-148
ORCID: 0000-0003-3526-077X

Стаття присвячена професійній правничій діяльності Івана Семанюка, українського адвоката, громадського діяча, письменника-новеліста, знаного як Марко Черемшина. Досліджено життєвий шлях, причини вибору правничого фаху, роки навчання на юридичному факультеті Віденського університету, участь у студентському громадському житті. Проаналізовано його фахову роботу під час проходження адвокатської практики у канцелярії адвоката Миколи Лагодинського у Делятині, самостійну юридичну діяльність у власній канцелярії у м. Снятин. Дано оцінки професійних навиків і знань І. Семанюка його близькими, товаришами, знайомими. З'ясовано, що саме правнича професія була основним родом діяльності, засобом матеріального забезпечення родини, способом надання допомоги та захисту прав українського селянства.

Ключові слова: адвокат, Віденський університет, І. Семанюк, М. Черемшина, правнича діяльність, Снятин.

Іван Семанюк, український адвокат, доктор права, громадсько-культурний діяч, більш знаний як письменник під псевдонімом "Марко Черемшина". У багатьох енциклопедичних і довідкових виданнях він у першу чергу характеризується як літератор: "письменник, громадський діяч"¹, "український письменник"², новеліст і т. п. Його письменницькому таланту, аналізу літературної творчості присвячені десятки книг, сотні статей і досліджень³. Водночас, професійна юридична робота І. Семанюка (М. Черемшини) має фрагментарний, описовий

¹ Казанська Т. Черемшина Марко. *Енциклопедія історії України*. Т. 10 : Т–Я / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.; НАН України. Інститут історії України. Київ : Наукова думка, 2013. С. 494.

² Черемшина Марко (Семанюк Іван Юрійович). *Історія України*. URL: <https://histua.com/personi/ch/cheremshina-marko-semanjuk-ivan-jurjovich>.

³ Гнідан О. Марко Черемшина. Нарис життя і творчості. Київ : Дніпро, 1985. 167 с.; Засенко О. Видатний письменник-демократ. *Марко Черемшина. Твори в двох томах*. Київ : Наукова думка, 1974. Т. 1. С. 5–30; Засенко О. Є. Черемшина: життя і творчість. Київ : Дніпро, 1974. 254 с.; Мишанич О. Марко Черемшина. *Марко Черемшина. Новели. Посвята Василеві Стефаникові...* Київ, 1987. С. 5–28; Піхманець Р. Із покутської книги буття: засади художнього мислення Василя Стефаника, Марка Черемшини і Леся Мартовича : монографія. Київ : Темпора, 2012. 580 с.

характер у науковій літературі, хоч саме вона упродовж майже трьох десятиріч була основним родом діяльності, засобом матеріального забезпечення родини.

У біографічних спогадах дружини Наталії Семанюк⁴ (дівооче прізвище Карп'юк) його адвокатський статус означається як “мужицький” адвокат, тобто правник, який працював в інтересах тогочасних українських селян (“мужиків”), захищав їх права перед судом і повітовою адміністрацією.

В історіографічному плані окремі аспекти адвокатської діяльності І. Семанюка подані у коротких біографічних довідках краєзнавця П. Арсенича⁵ та дослідника історії української адвокатури Галичини І. Гловацького⁶. Популярний нарис про життя і діяльність адвоката опублікований коломийським пошуковцем М. Петрівим⁷. Однак, детальна характеристика його професійного шляху поки що відсутня. Тож мета даної статті – дати характеристику правничій складовій біографії І. Семанюка, показати на його прикладі долю українського правника, галицького інтелігента першої третини ХХ ст., який прагнув прислужитися власному народові. Джерельною основою дослідження стали документи особового походження самого адвоката, спогади його дружини, матеріали фондів Центрального державного історичного архіву України у Львові, Державного архіву Івано-Франківської області, Літературно-меморіального музею Марка Черемшини у м. Снятин Івано-Франківської області, опубліковані документи і матеріали, спогади сучасників. На особливу увагу заслуговує укладений працівниками Снятинського музею тематичний збірник матеріалів⁸. Варто також відзначити джерелознавчі публікації дослідників історії Покуття М. Гуйванюка⁹ та А. Королька¹⁰.

Окреслюючи хронологічні цикли біографії правника варто виділити 5 періодів його життя, тісно пов'язаних із місцем проживання, родом занять і чинниками, що відповідно впливали на розвиток його свідомості та світогляду. Перший період – дитинство, проведене у родинному гірському селі Кобаки на Гуцульщині, де він прожив 14 років; другий – коломийський (гімназійний), 8 років навчання у державній гімназії м. Коломия (1888–1896), де крім здобуття освіти формувався характер юного гімназиста; третій – віденський (студентський), 10 років навчання в університеті й перебування у столиці імперії Відні (1896–1906); четвертий – делятинський (фахового стажування), 6-річна адвокатська практика в містечку Делятин Надвірнянського повіту (1906–1912); п'ятий – снятинський (самостійної адвокатської діяльності) упродовж 15 років в Снятині на Прикарпатті (1912–1927).

Народився Іван Юрійович Семанюк 13 червня 1874 р. у с. Кобаки Косівського повіту у звичайній селянській родині. Його батько Юрій Семанюк вів селянське господарство і водночас був дяком у місцевій церкві. Маючи добрий голос, Юрій Семанюк вчився церковного і світського співу у визначного громадсько-культурного діяча Буковини Юрія Федьковича, котрий справив на простого гуцула величезне враження. У сім'ї Семанюків панував культ пошани до буковинського діяча, що передався й малолітньому Іванові. Після закінчення місцевої початкової школи Ю. Семанюк вирішив відправити сина на навчання в гімназію. Пізніше у своїй автобіографії, І. Семанюк так пояснював рішення свого батька: “Мої дедя були на свій час і

⁴ Семанюк Н. Співець Гуцульщини. Спогади про Марка Черемшину. Ужгород : Карпати, 1974. 119 с.

⁵ Андрухів І., Арсенич П. Українські правники у національному відродженні Галичини: 1848–1939 рр. Івано-Франківськ, 1996. 73 с.

⁶ Гловацький І., Гловацький В. Українські адвокати Східної Галичини (кінець ХVІІІ – 30-ті роки ХХ ст.). Львів : Тріада плюс, 2004. 112 с.

⁷ Петрів М. Семанюк Іван Юрійович. *Українські адвокати: державні, громадські, політичні та культурно-освітні діячі кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.* Т. 1. Київ : Вид-во “Юстиніан”, 2014. С. 335–374.

⁸ Марко Черемшина у спогадах, документах і матеріалах / авт-упоряд. Р. Кіреєва, П. Кіреєв, І. Стеф'юк; за ред. В. Карого. Чернівці : Друк Арт, 2014. 416 с.

⁹ Гуйванюк М. Марко Черемшина: невідоме і призабуте: наукові розвідки, републікації, документи. Снятин : Прут Принт, 2007. 107 с.

¹⁰ Королько А. До історії дружби Миколи Фірманюка і Марка Черемшини. *Снятин. Краєзнавчий і літературно-мистецький журнал.* 2014. № 9. С. 24–28; Королько А. Унікальні спогади. Микола Фірманюк. Спомини про Василя Стефаніка. *Снятин. Краєзнавчий і літературно-мистецький журнал.* 2016. №. 14. С. 50–66.

селянський стан досить очитані, любили все, що гарне і добре, любили багато читати, а навіть самі брались принагідні вірші писати, були дуже вразливі на чуже нещастя і на всяку кривду і хотіли дуже, щоб мені, слабовитому хлопчині, не доводилось переживати тверду мужицьку недолю, але щоб я пішов у школи і добився якогось легшого хліба, чим мужицький”¹¹.

Спочатку навчання у Коломийській державній гімназії (1888–1896 рр.) було для сільського хлопчини школою виживання, хоч кожна прикрість гартувала його характер. Він з боєм сприймав відверте глузування польських професорів й учнів із свого мужицького одягу та розмовної мови. Але саме це змусило його добре опанувати польську і невдовзі дало можливість стати одним із кращих учнів гімназії¹². Одного разу не стримавшись, Іван силою відповів на бундючні образи з боку польського гімназиста-панача, за що йому загрожувала кара – втрата звільнення від шкільної оплати. Цей випадок звів його із старшими гімназистами Василем Равлюком та Василем Стефаніком, котрі посприяли перед вчителями залагодженню цього інциденту для “маленького гуцулика” без матеріальних втрат¹³. Для селянської сім’ї вартість навчання була нелегкою ношею, щоб забезпечити потреби сина, батьки змушені були щороку продавати 1 морг поля (0,56 га)¹⁴.

Тож у старших класах Іван намагався самостійно заробити на своє утримання, даючи платні уроки дітям із заможніших родин. Це забирало чимало вільного часу, він майже не брав участі в засіданнях таємних учнівських гуртків. Пізніше І.Семанюк іронічно оцінював поведінку деяких учасників тих зібрань: “Понабиравши багато платних лекцій, я до пізньої ночі відбував ті лекції і не мав часу висиджувати на тодішніх тайних зборах кружка шкільних товаришів, які в дійсності не були тайними і на яких тільки багато курилося, а навіть горілкою попивалося”¹⁵. Не беручи активної участі в громадському житті, юний Іван користувався бібліотекою гуртка, читаючи художні твори українських авторів та письменників різних країн. Це сприяло розширенню кругозору гімназиста, поглибленню шкільних знань й основ літературного процесу.

Успішна здача матури (підсумкових іспитів в гімназії) у липні 1896 р. відкрила І. Семанюкові шлях для здобуття вищої освіти. Він кілька місяців збирав кошти, даючи приватні уроки, а восени 1896 р. піддався намовлянням свого гімназійного товариша Микола Кошака і поїхав до Відня. Чому вибрав саме столичний Відень, а не близькі Чернівці, чи більш зручний у навчанні Львівський університет, можуть пояснити рядки пізнішого листа І. Семанюка до Осипа Маковея: “Прийшов час впису в університет. Я з заробленим на лекції грошем почвалав у Відень, бо зачув-єм, що тут при різних можливих “beneficia-x” – різних спомагаючих товариств найлегше мож утриматись, а по друге: мене тягла сюди жадоба і потреба образования власного.”¹⁶. Сам університет для молодого студента був не самоціллю, а способом власної і суспільної самореалізації: “Я постановив собі йти сміливо до своєї цілі: самообразуватись, щоб своєму народови, коли не помочи, то сорому не наробити”¹⁷.

Бажання навчатися на медичному факультеті столичного університету виявилось нездійсненим через брак необхідних коштів, тож хлопець за порадою товариша записався на правничий факультет. У системі вищої освіти австро-угорської імперії правничий фах щодо розміру оплати був найдоступнішим із усіх університетських студій, окрім того, режим навчання дозволяв студентам-правникам частину навчального матеріалу опрацьовувати самостійно вдома. Це давало можливість витратити менше грошей на проживання та харчування у дорогому місті. До того ж першокурсник І. Семанюк отримав стипендію на оплату навчання від земельного фонду львівського єпископа Самюеля Гловінського¹⁸, що була важливою матеріальною підмогою для нього.

¹¹ Моя автобіографія. Марко Черемшина. Твори в двох томах. Київ : Наукова думка, 1974. Т. 2. С. 172.

¹² Там само. С. 173.

¹³ Равлюк В. Спогади про “покутську трійцю / упор. В. Харитон. Снятин : Прут Принт, 2006. С. 39.

¹⁴ Мишанич О. Марко Черемшина. Марко Черемшина. Новели. Посвята Василеві Стефанікові... Київ, 1987. С. 6.

¹⁵ Моя автобіографія. Марко Черемшина Твори в двох томах... С. 173.

¹⁶ Семанюк Н. Співець Гуцульщини... С. 21.

¹⁷ Там само. С. 22.

¹⁸ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (далі ЦДАУ, м. Львів). Ф. 385. Оп. 1. Спр. 41: Листи Івана Семанюка (Марка Черемшини) до Сеня Горука, 1895–1915. Арк. 18.

Перші роки навчання для молодого правника були досить успішними, наявні у фондах Снятинського літературного музею Марка Черемшини семестрові документи свідчать про здачу усіх необхідних за програмою іспитів та заліків у 1897–1898 рр. Водночас, сам І. Семанюк відзначав, що “вписався на факультет правничий, хотя й до науки права я не мав охоти. Права учився я у Відні для хліба, а більше займався літературою та просвітою серед віденських українських робітників.”¹⁹. Його цікавила європейська література, університетська та міські бібліотеки давала можливість знайомитися із науковим і художніми працями європейських і слов’янських науковців і літераторів. Величезний вплив на І. Семанюка мали твори Івана Франка, а особиста зустріч з Каменярем у Відні та спільна поїздка залізницею до Львова у 1897 р. залишили глибокий емоційний слід у свідомості студента. Тоді, на запрошення столичних активістів, І. Франко взяв участь у великому антибаденівському мітингу в австрійській столиці. Після виступу Каменяря, за словами І. Семанюка, “хотілося перед ним упасти і цілувати його руки і ноги. Хотілося його нести, щоб не запорошив своїх ніг порохом улиці. Хотілося обсіпати його цвітом... я вийшов мов оп’янілий маестратом його величі”²⁰. Постаць І. Франка І. Семанюк оцінював як “Великого астрального тіла, що гріє всю Україну, а світить далеко ще дальше”²¹.

Із гімназійних років І. Семанюк почав писати власні твори, студентом друкувався в українській періодиці, робив переклади художніх публікацій з німецької, сербської, болгарської, російської мов, а також перекладених німецькою праць угорських та норвезьких літераторів. Публікації у чернівецькій газеті “Буковина”, львівській “Зорі” та Літературно-науковому віснику підписував псевдонімами, серед яких укорінився “Марко Черемшина”. Окрім взаємин із українським студентським і робітничим середовищем, українськими культурними й громадськими діячами, які перебували у Відні, молодий студент часто відвідував культурні заклади австрійської столиці, цікавився творчістю популярних австрійських поетів Артура Шніцлера, Петера Альтенберга та ін.

Ще одним полем занять студента І. Семанюка у Відні стала громадська діяльність. Він одразу записався в українське студентське товариство “Січ”, брав участь в його роботі, доклав чимало зусиль для його реформування. Разом із однодумцями Романом Сембратовичем, Іваном Саноцьким, Володимиром Загайкевичем виступили проти “кнайпівського і буршівського життя, а тим самим проти старших січовиків, а натомість вводячи в січове життя відчити з обсягу науки і красного письменства”²². Про доволі вперту боротьбу за зміни “Січі” свідчать рядки його листування із гімназійним товаришем Сенем (Семеном) Горуком²³. Наполегливість і характер І. Семанюка дозволили довести справу до успіху, у 1899–1900 рр. він став головою віденського академічного товариства. Його культурно-громадська діяльність не обмежувалася студентським середовищем, разом із іншими студентами-правниками він опікувався заснованим раніше українським робітничим просвітницьким товариством “Родина”, а також створеним з його ініціативи товариством “Поступ”.

Активна літературна і громадська робота забирали багато часу й зусиль, що позначилося на якості навчання. У зимовому семестрі 1898–1899 рр. в його особистій справі зафіксовано тільки відвідування трьохгодинної лекції із сімейного права та відсутність права на стипендію²⁴. Архівні документи вказують, що в цей період І. Семанюк перебував у с. Пнів біля Надвірної, де заробляв приватними лекціями у місцевого священика²⁵, водночас готуючись до здачі необхідних заліків поза аудиторними стінами.

Брак коштів і літературна творчість (котра, однак, не приносила серйозних матеріальних статків) стали мабуть причиною того, що закінчення базового університетського курсу

¹⁹ Моя автобіографія. *Марко Черемшина. Твори в двох томах...* С. 173.

²⁰ Марко Черемшина. *Твори в двох томах.* Київ : Наукова думка, 1974. Т. 2. С. 165.

²¹ Там само. С. 165.

²² Моя автобіографія. *Марко Черемшина. Твори в двох томах...* С. 174.

²³ ЦДІАУ, м. Львів. Ф. 385. Оп. 1. Спр. 41. Арк. 28–31.

²⁴ Марко Черемшина у спогадах, документах і матеріалах... С. 185.

²⁵ ЦДІАУ, м. Львів. Ф. 385. Оп. 1. Спр. 41. Арк. 41–42.

припало на п'ятий рік навчання (звичайний термін – чотири роки). У 1901 р. вийшла перша збірка його новел “Карби”, після чого він як літератор “замок” на півтора десятка років. У цей час Черемшина залишався у Відні, очевидно підшукуючи собі сталу грошову роботу. Про обмеженість матеріальних ресурсів під час перебування у Відні пізніше він розказував своїй дружині, відзначаючи, що доводилося жити дуже ощадливо, заробляти на власне утримання лекціями і фізичними роботами. Тож головною розвагою у Відні були не модні салони чи кафе, а книжка і бібліотека²⁶.

Дослідники віденського періоду життя І. Семанюка (Ф. Погребенник, С. Сімонек, О. Личук) констатують відсутність в його особовій університетській справі відомостей про участь у навчальному процесі 1899–1900 рр., і брак документальних даних про характер його перебування у Відні після закінчення університету з липня 1901 і до початку суддівської практики у липні 1905 р.²⁷. Сам правник у своїй біографії про цей етап життя (1901–1906) написав лаконічно “Нарешті забрався я також до правничої науки і, покінчивши права, вступив до Віденського суду на судейську практику. Та побачивши, що там на посаду судді треба ждати найменше 25 літ, я переписався на адвокатуру і прийняв місце конципієнта у адвоката д-ра Миколи Лагодинського серед улюблених зелених гір в Делятині.”²⁸.

Очевидно, що упродовж двох років 30-ти річний І.Семанюк вагався щодо остаточного професійного вибору. Випускник із правничим дипломом в імперії мав право посісти посаду у системі державного управління, в судових органах або нотаріаті, отримавши при цьому статус і обов'язки державного службовця. Якщо ж правник збирався зайнятися адвокатською діяльністю, йому потрібно було ще здати обов'язкові три державні іспити, здобути ступінь доктора права, після цього офіційно пройти річну суддівську і шестирічну адвокатську практики.

Наявні у фондах Снятинського музею свідоцтва про здачу І. Семанюком двох державних правничих іспитів (ригорозів) – у 1903 р. з цивільного права, і у 1905 р. з державних і політичних наук, а також посвідчення про проходження річної суддівської практики у Віденському крайовому суді (із липня 1905 р. по серпень 1906 р.)²⁹ вказують, що він, одержавши докторський ступінь (у липні 1906 р.)³⁰, вирішив все таки піти в адвокатуру.

Його троюрідний брат по маминій лінії, відомий український оперний співак М. Голинський у своїх спогадах про вибір правника писав, що коли І. Семанюк закінчив університет у Відні, “йому пропонували посаду викладача, але він відмовився, бо казав, що навчався для того на адвоката, щоб служити своєму народові”³¹.

Залишається нез'ясованим питання, як чином уникнув обов'язкової річної військової служби для абсолювентів (випускників) університету, котру ті зазвичай проходили в офіцерських школах, отримуючи звання старшини запасу. В автобіографії адвокат натякає на можливу відповідь на це питання, описуючи своє відношення до грошей: “признаю потребу грошей, бо треба їх і моїй сім'ї і треба їх було, щоб з австрійської бранки викупитися та й щоб довги віддавати та й жити”³². Закінчення цієї фрази більше вказує на віденський період вирішення питання армійської служби, хоч у серпні у серпні 1914 р., в рамках воєнної мобілізації на початку війни, правник теж викликався на військову медичну комісію, але був звільнений від армійської служби.

У жовтні 1906 р. І. Семанюк розпочав офіційну адвокатську практику у канцелярії українського адвоката Миколи Лагодинського у Делятині і пробув у цьому гірському містечку повних шість років. Делятин підпорядковувався Надвірнянському повітовому староству і водночас був центром Делятинського судового повіту. У містечку діяв повітовий суд, отже

²⁶ Семанюк Н. Співець Гуцульщини... С. 10.

²⁷ Марко Черемшина у спогадах, документах і матеріалах ... С. 183–191.

²⁸ Моя автобіографія. *Марко Черемшина. Твори в двох томах...* С. 174.

²⁹ Снятинський літературно-меморіальний музей Марка Черемшини. ОМЧ-855/Д15; ОМЧ-557/Д14.

³⁰ Там само, ОМЧ-582.

³¹ Голинський Михайло. Спогади. URL: <http://www.ukrcenter.com/Література/Михайло-Голинський/25833-2/Спогади>.

³² Моя автобіографія. *Марко Черемшина. Твори в двох томах...* С. 179.

була й потреба у місцевих адвокатах. Переважно у Східній Галичині адвокатською справою займалися адвокати-євреї, другою за чисельністю національною групою були поляки. Українців-адвокатів наприкінці XIX ст. було не більше трьох десятків на весь коронний край. У галицькій Гуцульщині у 1890-х рр. українські канцелярії вели Теофіл Окуневський у м. Косів і Данило Кулик у містечку Кути Косівського повіту. Тож уродженець Тернопільщини М. Лагодинський, котрий за його словами, переїхав “до забутого богом та людьми Делятина” у 1900 р., став першим українським адвокатом у Надвірнянському повіті. За кілька років юридичної і громадської роботи він здобув значний авторитет серед місцевих українців, відповідний соціальний і матеріальний статус, розпочав успішну політичну кар’єру, і на виборах 1907 р. його обрали депутатом австрійського парламенту³³. Помічником М. Лагодинського у правничих і громадських справах був конціпієнт (адвокатський помічник) Іван Саноцький, випускник Віденського університету, однокурсник і товариш І. Семанюка по громадській роботі в австрійській столиці. Із 1902 р. він проходив офіційну адвокатську практику в канцелярії М. Лагодинського, разом із шефом “займався освітою і політичною організацією Делятинщини”³⁴. По завершенню стажування І. Саноцький у 1909 р. відкрив власну адвокатську справу в м. Надвірна.

Тож вибір І. Семанюком Делятина як місця адвокатської практики мабуть пов’язувався із рекомендаціями І. Саноцького і потребою М. Лагодинського знайти нового помічника. Початок стажування І. Семанюка припав на період виборчої боротьби його патрона за депутатський мандат до австрійського парламенту. Сам практикант активно включився в громадське життя гуцульського повіту, допомагаючи шефові організовувати у селах осередки пожежно-спортивного товариства “Січ”, проводити просвітницьку і культурну діяльність. Не випадково пізніше він писав у автобіографії: “Тут перебував я шість років і займався січовою організацією та просвітою селян і залізничних та салінарних та тартачних робітників. В кожному селі знала мене і мала дитина, мужики мене дуже любили, і тому легко прийшло мені заступатись і клопотатись двічі за кандидатурую мого шефа на посла у парламент до Відня”³⁵.

Після набуття М. Лагодинським у 1907 р. депутатських повноважень (повторно став депутатом у 1911 р.) він більше часу приділяв парламентській роботі у Відні та організаційній партійній діяльності в рамках Української радикальної партії (УРП), до керівництва якої належав. Практичне ведення адвокатських справ у Делятині лягло саме на І. Семанюка. Цікаву характеристику його тогочасної адвокатської роботи подав у той же М. Голинський, який гімназистом декілька разів гостював у свого родича в Делятині, і мав змогу чути відгуки місцевих мешканців. Для них І. Семанюк був “своїм”, бо “Гуцули, довідавшись, що Семанюк (Черемшина) також гуцул (з Кобак) допомагає землякам безкоштовно, не бере грошей, з’їжджалися до Делятина з усіх гір. Ніхто з них не казав, що йде до адвоката Семанюка, а коротко до Івана”. Посилаючись на розповіді делятинського ресторатора Гаркавого, куди часто заходив І. Семанюк, М. Голинський описував типову картинку тогочасної дійсності: “до Делятина приїжджали гуцули з далеких гір, яким Іван робив задарма право, а посварених – мирив. Ті, що їхали миритися, то ще везли з собою цілу гурму гуцулів, які після полагодження справи весело забавлялися. Коли відбувалася розправа в суді (судове засідання – С. К., С. К.), то десь о 4-й год пополудню біля будинку суду збиралися гуцули і грали на сопілках та цимбалах, танцювали. Коли відбувалася така церемонія, то всі вже знали, що Семанюк заступається в суді за гуцулів. Після закінчення розправи він запрошував гуцулів до ресторану, трактував їх, вів з ними задушевні розмови”³⁶.

Високо оцінював фаховість, працездатність, життєлюбність свого помічника і сам М. Лагодинський (за характеристикою В. Стефаніка, “чоловік без декламації і пафосу”), відзначаючи: “Бавиться цілу ніч той мій заступник і просто з ресторації йде у мою канцелярію і

³³ Клапчук В., Клапчук М. Делятинщина: історико-географічне дослідження. Делятин ; Івано-Франківськ : Фоліант, 2007. С. 153.

³⁴ Д-р Іван Саноцький. *Життя і право*. 1935. № 3. С. 6–7.

³⁵ Моя автобіографія. *Марко Черемшина. Твори в двох томах...* С. 175.

³⁶ Моя автобіографія. *Марко Черемшина. Твори в двох томах...* С. 97, 99; Голинський Михайло. Спогади. URL: <http://www.ukrcenter.com/Література/Михайло-Голинський/25833-2/Спогади>.

заступає клієнтів ліпше мене”³⁷. Цікавий портрет адвоката дав письменник Михайло Козоріс, котрий у 1912 р. прибув до Делятина проходити адвокатську практику і фактично замінив І. Семанюка на посаді конціпієнта в канцелярії М. Лагодинського. Ось як описував свого попередника: “Увійшовши в канцелярію... я побачив за столом невеличкого присадкуватого чоловіка, років 35–40, – писав М. Козоріс. – Спокійно флегматично говорив він про службові справи. Перше моє враження було: переді мною тип газди (дядька), що знає свої справи, як своїх п’ять пальців і не хвилюється за них, бо знає кожний місце і ціну і вміє з нею справитися”³⁸. Описуючи психологічні аспекти поведінки І. Семанюка з клієнтами-селянами, він відзначав: “Я бачив, що предо мною сидить фахівець, який знає “газду” і “дедю” (підгорянина і гуцула) наскрізь. Я помічав, що тільки селянин став на порозі, – він (Черемшина) уже знав приблизно, у якій справі той приходиться, чи буде брехати, чи ні. Він спокійно кидав короткі питання, байдуже, якимось збоку заговорював “газду”, і останній і незчувся, як сказав уже навіть те, чого не хотів. Коли б незнайомий перед дверима підслухував їх розмову, був би певний, що це розмовляють два “газди” – один заклопотаний, нерішучий, а другий певний, упертий, розумний. І в суді, і серед місцевих адвокатів, і поміж людності як юрист, Черемшина мав велике реноме”³⁹.

Успішна адвокатська практика дала змогу І. Семанюку не тільки утвердитись у правильності власного професійного вибору, але й забезпечити собі матеріальний добробут. Офіційно адвокатське стажування аплікантів (адвокатських здобувачів) було безоплатним, але обов’язкова оплата адвокатських послуг (регулювалася відповідно затвердженими преїскурантами), велика кількість клієнтів дозволили правнику заробити не тільки на проживання, але й зібрати кошти на відкриття власної справи і придбання житла. У Делятині І. Семанюк жив у будинку свого патрона, на другому поверсі модерної вілли М. Лагодинського. Харчувався у місцевих ресторациях (Делятин уже мав славу гірського курортного містечка). Очевидно, після здобуття необхідного практичного стажу та складання адвокатського іспиту, саме в цих краях планував продовжити самостійну правничу роботу. Для себе придбав дві земельні ділянки: у Делятині і сусідньому с. Дора (нині частина м. Яремча)⁴⁰.

Однак, власну самостійну адвокатську канцелярію І. Семанюк відкрив у повітовому центрі Снятин на Покутті. Причину переїзду в автобіографії адвокат означив так: “Приноровлюючись до порішення управи радикальної партії в році 1912, отворив я адвокатську канцелярію в Снятині, де і досі заступаю мужиків перед судом та різними властями”⁴¹. Ініціатором появи І. Семанюка в покутському місті можна вважати В. Стефаніка, на той час вже відомого письменника, депутата австрійського парламенту, чільного члена УРП й організатора громадського життя на Снятинщині. Він неодноразово звертався до голови УРП адвоката Лева Бачинського з проханням підшукати для повіту молодого українського адвоката. Тож позиція двох досвідченіших колег: Л. Бачинського та М. Лагодинського, стала вирішальною у виборі місця самостійної роботи І. Семанюка. На той час у Снятині працювали адвокати-євреї, українського правника не було. У 1909 р. кілька місяців тут вів канцелярію українець Андроник Могильницький (з ним І. Семанюк був знайомий із студентських часів), але невдовзі залишив Покуття і переїхав до м. Долина.

Тож І. Семанюк став першим постійним українським адвокатом Снятинського повіту і працював у ньому півтора десятка років, до своєї смерті. Його переїзд посилив стану конкуренцію, оскільки в місті уже діяли пів десятка адвокатських контор. Як писала Н. Семанюк, “Навколо Черемшини сіялися безглузді чутки. Щоб скомпрометувати мужицького адвоката, використовувалася кожна нагода. Але це не вдавалося. Осередком селянської юридичної

³⁷ Марко Черемшина у спогадах, документах і матеріалах... С. 67.

³⁸ Зеров М. Марко Черемшина і галицька проза. *Твори у 2-х томах*. Т. 2. Київ : Дніпро, 1990. С. 403.

³⁹ Там само. С. 404.

⁴⁰ Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО). Ф. 228. Оп. 1. Спр. 494 : Справа про встановлення спадку на майно, що залишилося після смерті Семанюка Івана 27 квітня 1927 р. – 6 лютого 1935 р. Арк. 3.

⁴¹ Моя автобіографія. *Марко Черемшина. Твори в двох томах...* С. 175.

консультації залишалася канцелярія Черемшини⁴². За спогадом учителя Василя Равлюка, у канцелярії І. Семанюка “від раня до вечора було там повно клієнтів, що потребували поради чи оборони, а всіх їх вислуховував та вдоволював сам шеф канцелярії, а біднота знаходила тут, як і на попереднім місці праці др. Семанюка безоплатну пораду і оборону. Найкращим доказом довір’я була та обставина, що в його канцелярії складали клієнти грубі тисячні грошеві депозити⁴³. Схожу оцінку фахового рівня адвоката дав і близький товариш І. Семанюка, суддя місцевого суду Микола Фірманюк: “Як адвокат провадив Черемшина своїх клієнтів сумлінно і старанно. Передовсім дбав про справи бідних селян, яких доля лежала йому дуже на серцю. В його канцелярії було повно бідних селян, які шукали там і знаходили поміч проти різних кривд⁴⁴”.

У спогадах М. Фірманюк відзначав, що під час судових розглядів поведився І. Семанюк з повагою. Добре знав закони, добре вивчав кожну справу, виступав впевнено. Його писемні документи та усні виступи були обдуманими і вмотивованими і відповідно мали в суді велику вартість. Часом послуговувався їдким дотепом, чим збивав противника з пантелику Як приклад, він навів комічну історію із судової практики І. Семанюка: “заступав (представляв інтереси – С. К., С. К.) він раз наймита (Форпаня), якого пан запізвав за якусь там шкоду. Перед викликанням справи, панський адвокат, хочачи очевидно суддю прихильно настроїти, відозвався: “дозвольте пане суддя, що перед розпратою представляю: пан поміщик, пан Х (ікс)”. На те Черемшина гримнув на наймита, що стояв біля дверей: “Грицю, ходіть сюда!”. Коли Гриць зближився, Черемшина промовив до судді: “Дозвольте, пане суддя, щоб я також свого клієнта представляю: Гриць У (ігрек) – також дуже порядний чоловік” – а до Гриця, що здивовано вибалушив очі – сказав: “То ще не йде справа, це тільки таке представлення”. Всі бухнули сміхом, а “наш поміщик” зрікся справи і пішов до дому⁴⁵”.

Тож звання “мужицький” адвокат І. Семанюк у повній мірі оправдовував своєю прихильністю до українського селянського клієнта – бідного, малоосвіченого, пригнобленого, котрий потребував захисту і юридичного, і морального. За тогочасною сформованою в українському адвокатському середовищі традицією, переважно адвокатські запити українців у судах подавалися українською мовою, що змушувало судових урядників вести цією ж мовою подальший процес, і навіть розглядати апеляції у вищих судових інстанціях. Це був спосіб утвердження українських прав, котрий хоч і наражався на шалений спротив з боку польського судового і адміністративного елементу, завдяки позиції українських повітових правозахисників, поступово ставав доконаним фактом в судовій практиці Східної Галичини австрійського періоду. Самі адвокати, а І. Семанюк був одним із таких, були не тільки носіями української ментальності, але й активно її пропагували у громадському житті. Тож переїзд адвоката до Снятина посилив місцевий національний рух. За оцінкою В. Стефаніка “його особа і його адвокатська канцелярія зробилися центром в повіті і в місті українського життя в найрізномірніших формах, і до кінця його життя той центр лишився⁴⁶”.

Тогочасний успішний український повітовий адвокат (як правило один на десяток своїх колег інших національностей) мав бути своєрідним “універсалом” в правничих питаннях – йому доводилося вести справи карного, цивільного, сімейного і майнового характеру, оформляти земельні документи, виступати поручителем, а часом і третейським суддею. Адвокат І. Семанюк у повній мірі відповідав критеріям такого адвоката, а крім правничої роботи ще й брав активну участь у громадському житті. Він був активним членом місцевих культурно-просвітницьких і економічно-господарських товариств “Просвіта”, “Сільський Господар”, “Січ”, виступав на вічах і громадських зібраннях.

⁴² Семанюк Н. Співець Гуцульщини... С. 22.

⁴³ Равлюк В. Спогади про “покутську трійцю / упор. В. Харитон. Снятин : Прут Принт, 2006. С. 40.

⁴⁴ Фірманюк М. Спогади про Марка Черемшину (д-ра Івана Семанюка)” *Снятин. Краснзнавчий і літературно-мистецький журнал*. 2014. № 9. С. 29.

⁴⁵ Там само.

⁴⁶ Марко Черемшина у спогадах, документах і матеріалах... С. 67

Про шляхетність поведінки І. Семанюка, готовність безкорисно допомогти, вказували багато його сучасників. Н. Семанюк у своїй книзі описала промовистий факт його відношення до людей, що потребували допомоги. Один з коломийських колег адвоката жалівся на скрутне становище. Він тільки-но відкрив адвокатську канцелярію, однак важка хвороба вимагала багато коштів на лікування, і попросив підписати йому чек на позику. І. Семанюк охоче допоміг товаришу, але той невдовзі після операції помер. Борг залишився несплаченим, але І. Семанюк жодним словом чи вчинком не спонукав родичів померлого щодо його повернення⁴⁷. Розказана Н. Семанюк історія стосувалася Євгена Косевича, відомого у студентські роки громадського діяча, одного з організаторів товариства “Молода Україна”. У квітні 1914 р. Є. Косевич відкрив адвокатську канцелярію в незнаній йому Коломиї, однак хвороба змусила звернутися за матеріальною допомогою до різних людей. І. Семанюк був одним з перших, хто відгукнувся на прохання Є. Косевича, надавши йому матеріальну підтримку. Та в липні 1914 р. Є. Косевич помер.

Інший приклад, у січні 1914 р. під час одруження І. Семанюка із Н. Карп’юк, адвокат оплатив братам нареченої, на той час студентам Віденського університету, дорогу додому і назад, щоб вони могли взяти участь у шлюбній церемонії сестри. Пізніше матеріально підтримував велику сім’ю дружини, що залишилася без батька.

Під час Першої світової війни адвокат залишився в краї, пережив кількаразову російську окупацію, намагався захищати інтереси українського населення. Його особистий авторитет визнавали дві супротивні воюючі сторони За австрійської адміністрації він виробляв сім’ям мобілізованих солдатів державні допомоги, робив опис збитків від військових дій для компенсацій селянським родинам, обороняв в суді і домагався звільнення з в’язниці невинних. Під час чергової російської окупації Покуття у липні 1917 р. російський комендант призначив І. Семанюка заступником бурмістра Снятина і той виконував ці обов’язки до повернення австрійської влади. Із постановом Західно-Української Народної Республіки І. Семанюк був обраний головою міста, увійшов до складу міської та повітової національних рад. Він відмовився від посади бурмістра на користь місцевого діяча Семена Зінкевича, залишився його заступником, совісно і відповідально виконував свої громадські обов’язки у названих радах⁴⁸. У травні 1919 р. саме І. Семанюк як очільник Снятина, разом із відповідальними державними посадовцями республіки намагався запобігти збройній агресії румунської армії на покутські землі. Після невдалих переговорів потрапив під обстріл румунських солдатів, змушений був ховатися від куль у холодній воді, через що серйозно захворів⁴⁹.

В умовах встановлення польського владного режиму І. Семанюк продовжив свою правничу і громадську діяльність, хоч робити це було набагато складніше, ніж за австрійських часів. Він не хотів миритися з несправедливістю, особливо у судовій залі, що не раз обумовлювало імпульсивність його поведінки. Той же М. Фірманюк відзначає: “Захищаючи справедливість, Черемшина іноді був занадто запальним і порушував всілякі офіційні стосунки. То кинув каламарем у судового чиновника-нахабу, то влаштував пекельну сцену судді, який легковажив із справою бідної жінки, то зіткнувся зі шкільним інспектором, який безпідставно звільнив із роботи Василя Равлюка”⁵⁰.

Подібний випадок описував і М. Голинський: “Іван був чесною людиною, чесним правником, бо коли когось обороняв, то не підступами, а правом. Не любив він адвокатів-спекулянтів, які поводитися в суді нахабно, визиваючи. Одного разу його опонент адвокат почав кпинити з нього. Це дуже обурило Семанюка, і він, відвівши руку, дав йому ляпаса, після того приступив зразу до судді, витягнув з кишені десять злотих і поклав перед ним. Це, – говорив він, – одна п’ятка за сьогодні, а друга авансом за майбутній ляпас!”⁵¹.

Незважаючи на погіршення стану здоров’я, адвокат продовжував свою громадську діяльність. У 1921 р. він підтримав заклик українських політичних сил про організацію бойкоту

⁴⁷ Семанюк Н. Співець Гуцульщини... С. 26.

⁴⁸ Фірманюк М. Спогади про Марка Черемшину... С. 26.

⁴⁹ Моя автобіографія. *Марко Черемшина. Твори в двох томах* ... С. 176.

⁵⁰ Фірманюк М. Спогади про Марка Черемшину... С. 27.

⁵¹ Голинський Михайло. Спогади. URL: <http://www.ukrcenter.com/Література/Михайло-Голинський/25833-2/Спогади>.

перепису українського населення у Східній Галичині польською окупаційною владою, виступав проти участі українців у польських виборах у 1922 р.⁵². Як авторитетний представник української громади Снятина, обирався членом міської прибічної ради, був юридичним радником бурмістра, поляка Немчинського, своїми діями захищав права українців від свавільства повітової адміністрації. Його канцелярія залишалася осередком надання послуг бідним українським клієнтам⁵³. У ній проходили адвокатську практику і здобували досвід громадської роботи молоді українські правники. Один з них, Григорій Ганкевич, відкрив у Снятині свою канцелярію, продовживши традиції свого патрона.

Дочасна смерть перервала життєвий шлях доктора права І. Семанюка. Укладений адвокатом заповіт можна вважати зразком правового документа, що забезпечив інтереси найдорожчих його серцю людей – матері, сестри, дружини, і водночас враховував усі нюанси взаємин та майнових розрахунків між своїми кредиторами і боржниками⁵⁴. Похорон І. Семанюка перетворився на величаве скорботне зібрання, якого не бачило тогочасне місто. У прощальному слові його друг В. Стефаник виголосив слова, що відбивали сутність значення І. Семанюка (М. Черемшини) для українців: “Се, що Семанюк був членом міської та інших рад – це річ дургорядна. Семанюк – це для нас Марко Черемшина, великий художник українського слова. Присутні тут пан староста і прочі нехай собі не думають, що ми робимо такий похорон адвокату або членові міської ради. За Марком Черемшиною плаче сьогодні ціла Україна. Про цю велику для нас втрату знає в цій хвилині і Львів, і Київ, і Харків”⁵⁵.

У похороні правника взяли участь чисельні делегації із гуцульських сіл, у Снятині тужливо линув звук трембіт. Тисячі людей віддавали данину діячу, котрий своє повсякденне життя присвятив головній меті – служінню народу, сином якого він був, і частиною та виразником якого себе вважав. Для багатьох присутніх його літературна творчість була важливим здобутком української культури першої половини ХХ ст., а професійна діяльність, правовий захист українців, стали прикладом виконанням того морального обов’язку, котрий взяв на себе І. Семанюк ще у студентську пору.

**IVAN SEMANIUK (MARKO CHEREMSHYNA),
A “PEASANT” LAWYER FROM THE HUTSUL REGION**

Stepan KOBUTA

*State Higher Educational Institution
“Vasyl’ Stefanyk Precarpathian National University”,
Department of History of Ukraine and methods of teaching history,
Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: step-ko@i.ua*

Svitlana KOBUTA

*State Higher Educational Institution
“Vasyl’ Stefanyk Precarpathian National University”,
Department of Foreign Languages and Translation,
Shevchenko St., 57, 76018, Ivano-Frankivsk, Ukraine
e-mail: antinomy@i.ua*

Summary

The article deals with the professional legal activity of Ivan Semaniuk, a Ukrainian lawyer, public figure, novelist, known as Marko Cheremshyna. The paper studies his way of life, the reasons for choosing a

⁵² Моя автобіографія. *Марко Черемшина. Твори в двох томах ...* С. 68.

⁵³ Фірманюк М. Спогади про Марка Черемшину... С. 27.

⁵⁴ ДАІФО. Ф. 228. Оп. 1. Спр. 494. Арк. 3–5; Гуйванюк М. Марко Черемшина: невідоме і призабуте... С. 53–60.

⁵⁵ Костащук В. Володар дум селянських. Ужгород, 1968. С. 172.

legal profession, his professional and public activity. Ivan Semaniuk received his legal education at the University of Vienna, during his studies he took an active part in the social life of local Ukrainian students, he was a member of the student societies "Rodyna" ("Family"), "Prohress" ("Progress"), "Sich". He was the head of the latter one in 1899–1900. In Vienna he was also engaged in literary work, he wrote prose, published a collection of short stories "Karby" as well as translations of some works from other languages. In 1906 he finished his legal internship in the Austrian capital and received a doctorate in law.

In October 1906, I. Semanyuk began his official legal practice in the office of the Ukrainian lawyer Mykola Lagodynsky in Deliatyn, and stayed in the mountain town for six years. He organized "Sich" society branches in the villages, conducted educational and cultural activities, helped his patron to win a seat in the Vienna parliament in both 1907 and 1911, and conducted advocacy work during his stay in Vienna. He gained recognition and authority among the local Hutsul population as he was a good legal defender and adviser for them.

In October 1912, he opened an independent legal office in Sniatyn in the so-called Pokuttia region and, thus, he became the first permanent Ukrainian human rights activist in this county. He continued to work there for a decade and a half and he started to be recognized as a "peasant" lawyer, who would defend poor, uneducated, oppressed peasant clients who needed legal and moral protection.

In addition to providing legal assistance, I. Semaniuk was active in public life, he was a member of all local cultural, educational and economic societies such as "Prosvita" ("Enlightment"), "Silsky Hospodar" ("Farmer"), "Sich". During the existence of the West Ukrainian People's Republic (ZUNR), he held the post of the Deputy Mayor of Sniatyn, he was a member of city and county councils and organized the educational life of the county. In the 1920s, he was elected a member of the city's sideline council, was a legal adviser to the mayor, and his actions served to protect the rights of Ukrainians from the arbitrariness of the county administration. His office remained a center for providing services to poor Ukrainian clients. It was there where young Ukrainian lawyers had their legal practiced and gained experience in public work.

His professional activity and legal protection of Ukrainians became a manifestation of his moral duty fulfillment as he strived to serve his own people since his student days, and this way of thinking was closely observed until the end of his life.

Keywords: lawyer, University of Vienna, doctor of law, I. Semaniuk, M. Cheremshyna, legal activity, Sniatyn.

REFERENCES

- Andrukhiv, I., & Arsenych, P. (1996). *Ukrainski pravnyky u natsionalnomu vidrodzhenni Halychyny: 1848–1939 rr. [Ukrainian Lawyers in the National Renaissance of Halychyna]*. Ivano-Frankivsk (in Ukrainian).
- Cheremshyna Marko (Semaniuk Ivan Yuriiovich). *Istoriia Ukrainy [History of Ukraine]*. Retrieved from <https://histua.com/personi/ch/cheremshyna-marko-semanjuk-ivan-jurjovich> (in Ukrainian).
- Derzhavnyi arkhiv Ivano-Frankivskoi oblasti*. F. 118, Op. 1, Spr. 494: Sprava pro vstanovlennia spadku na maino, shcho zalyshylosia pislia smerti Semaniuka Ivana. 35 Ark. [The case of the inheritance left after the death of Ivan Semaniuk] (in Ukrainian).
- Sanotskyi, I., d-r. (1935). *Zhyttia i pravo [Life and law]*, no. 3, pp. 6–7 (in Ukrainian).
- Firmaniuk, M. (2014). Spohady pro Marka Cheremshynu (d-ra Ivana Semaniuka) [Memories on Marko Cheremshyna (doctor Ivan Semaniuk)]. *Sniatyn. Kraieznavchyi i literaturno-mystetskyi zhurnal*, no. 9, p. 29 (in Ukrainian).
- Hlovatskyi, I., Hlovatskyi, V. (2004). *Ukrainski advokaty Skhidnoi Halychyny (kinets XVIII – 30-ti roky XX st.) [Ukrainian Lawyers of the Eastern Halychyna]*. Lviv: Triada plus (in Ukrainian).
- Hnidan, O. (1974). *Marko Cheremshyna Narys zhyttia i tvorchosti [Marko Cheremshyna Essay on life and work]*. Kyiv: Dnipro (in Ukrainian).
- Holynskyi, M. *Spohady [Memories]*. Retrieved from <http://www.ukrcenter.com/Literatura/Mykhailo-Holynskyi/25833-2/Spohady> (in Ukrainian).
- Huivaniuk, M. (2007). *Marko Cheremshyna: nevidome i pry zabute: naukovi rozvidky, republikatsii, dokumenty [Marko Cheremshyna: unknown and slightly forgotten: scientific researches, publications and documents]*. Sniatyn: Prut Prynt (in Ukrainian).
- Kazanska, T. (2013). *Cheremshyna Marko Entsyklopediia istorii Ukrainy [Encyclopedia of the History of Ukraine]*. T. 10: T-Ya. V. A. Smolii (Ed.) et al.; NAN Ukrainy, Instytut istorii Ukrainy. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Klapchuk, V., Klapchuk M. (2007). *Deliatynshchyna: istoryko-geohrafichne doslidzhennia [Deliatyn region: historical and geographic research]*. Deliatyn; Ivano-Frankivsk: Foliant (in Ukrainian).
- Korolko, A. (2014). Do istorii druzhby Mykoly Firmaniuka i Marka Cheremshyny [About the friendship of Mykola Firmaniuk and Marko Cheremshyna]. *Sniatyn. Kraieznavchyi i literaturno-mystetskyi zhurnal*, no 9, pp. 24–28 (in Ukrainian).

- Korolko, A. (2016). Unikalni spohady. Mykola Firmaniuk. Spomyny pro Vasylia Stefanyka [Unique memories. Mykola Firmaniuk. Memories on Vasyl Stefanyk]. *Sniatyn. Kraieznavchyi i literaturno-mystetskyi zhurnal*, no. 14, pp. 50–66 (in Ukrainian). [Memories on the “Pokuttia Trinity”].
- Kostashchuk, V. (1968). *Volodar dum selianskykh [The master of the peasants' thoughts]*. Uzhhorod, p. 172 (in Ukrainian).
- Marko Cheremshyna u spohadakh, dokumentakh i materialakh [Marko Cheremshyna in memories, documents and materials]*. (2014). Chernivtsi: Druk Art (in Ukrainian).
- Marko Cheremshyna. (1974). *Tvory v dvokh tomakh. [Literary works in two volumes]*. Kyiv: Naukova dumka, vol. 2 (in Ukrainian).
- Moia avtobiohrafiiia [My autobiography]. (1974). *Marko Cheremshyna. Tvory v dvokh tomakh. [Marko Cheremshyna. Works in two volumes]*. Kyiv: Naukova dumka, vol. 2, pp. 171–179 (in Ukrainian).
- Myshanych, O. (1987). Marko Cheremshyna. *Marko Cheremshyna. Novely. Posviata Vasylevi Stefanykovi... [Marko Cheremshyna. Short stories]*. Kyiv, pp. 5–28 (in Ukrainian).
- Petriv, M. (2014). Semaniuk Ivan Yuriiiovych. *Ukrainski advokaty: derzhavni, hromadski, politychni ta kulturno-osvitni diiachy kintsia XIX – pershoi polovyny XX st. [Ukrainian Lawyers: state, public, political, cultural and educational activity of the end of the XIX century – first half of the XX century]*. Kyiv: Iustynian, vol. 1, pp. 335–374 (in Ukrainian).
- Pikhmanets, R. (2012). *Iz pokutskoi knyhy buttia: zasady khudozhnoho myslennia Vasylia Stefanyka, Marka Cheremshyny i Lesia Martovycha [From the Pokuttia Book of Genesis: principles of the literary thinking of Vasyl Stefanyk, Marko Cheremshyna and Les Martovych]*. Kyiv: Tempora (in Ukrainian).
- Ravliuk, V. (2006). *Spohady pro “pokutsku triitsiu” [Memoirs of the “Pokut Trinity”]*. V. Kharyton (upor.). Sniatyn: PrutPrynt (in Ukrainian).
- Semaniuk, N. (1974). *Spivets Hutsulshchyny. Spohady pro Marka Cheremshynu [Memories about Marko Cheremshyna]*. Uzhhorod: Karpaty (in Ukrainian).
- Sniatynskyi literaturno-memorialnyi muzei Marka Cheremshyny*. OMCh -855/ D15; OMCh-557/D14.
- Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy, m. Lviv (dali TsDIAU, m. Lviv)*. F. 385. Op. 1. Spr. 41. Lysty Ivana Semaniuka (Marka Cheremshyny) do Senia Horuka, 1895–1915. [Letters of Ivan Semaniuk (Marko Cheremshyna) to Sen Horuk], 58 p. (in Ukrainian).
- Zasenko, O. I. (1974). *Cheremshyna: zhyttia i tvorchist [Marko Cheremshyna: life and literary work]*. Kyiv: Dnipro (in Ukrainian).
- Zasenko, O. (1974). Vydadniy pysmennyk-demokrat Marko Cheremshyna: *Tvory v dvokh tomakh. [Marko Cheremshyna. The sketch of the life and literary work]*. Kyiv: Naukova dumka, vol. 1, pp. 5–30 (in Ukrainian).
- Zerov, M. (1990). *Marko Cheremshyna i halytska proza. Tvory u 2-kh tomakh. [Marko Cheremshyna and prose works of the Halychyna region]* Kyiv: Dnipro, vol. 2, pp. 401–435 (in Ukrainian).